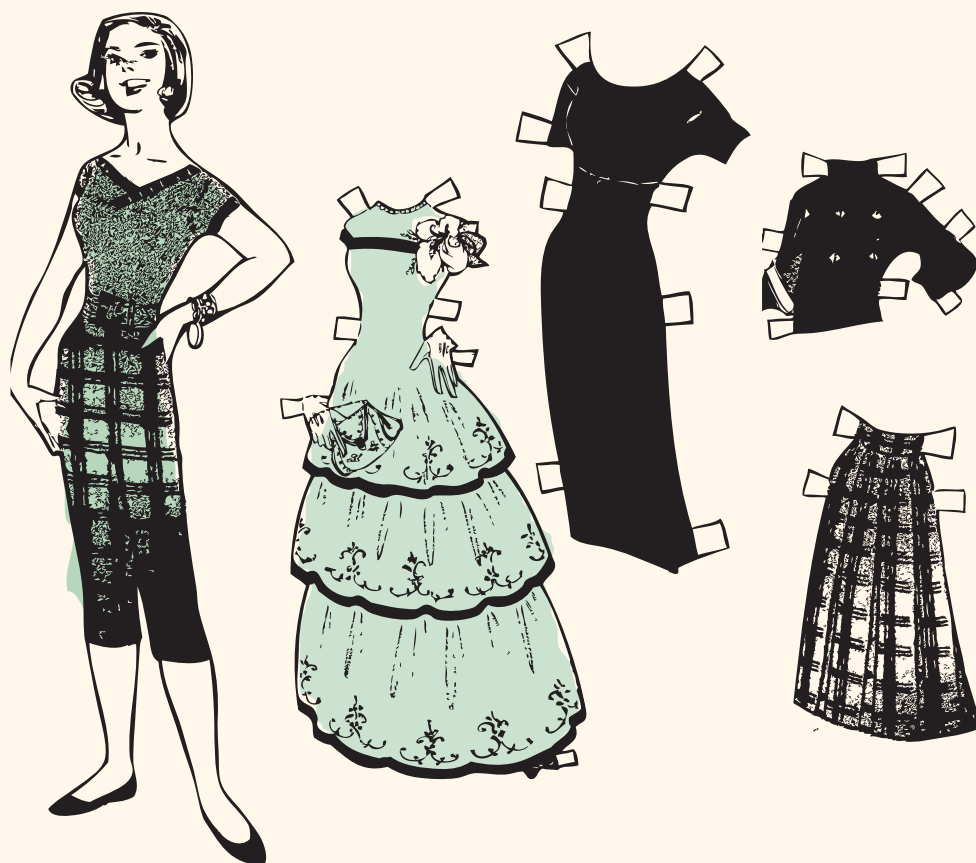

WIJKSTRÖM

»Charity Speak« & »Business Talk«

Civilsamhällets nya kläder

De traditionella svenska folkrörelserna anpassade sig tidigt och tydligt efter en snabbväxande välfärdsstat. Filip Wijkström beskriver en utveckling där nu istället näringslivets språk och modeller blivit ideal.

Folkrörelsen »äger« det svenska civilsamhället under 1900-talet. Folkrörelserna befolkas, definieras och organiseras i sin tur av medlemmarna. Medlemmarna bidrar med det ideella oavlönade arbete som möjliggör framväxten av organisationerna. Medlemmarna var också den kraft som – genom styrelsearbete och andra förtroendeuppdrag – ledde dem. Medlemsrollen förändras dock över tid. Många organisationer fortsätter att växa i både storlek och inflytande också under 1900-talets andra hälft, men expansionen leds nu allt oftare av avlönad personal. Finansieringen säkras i avtal med statsapparaten och kopplas i många fall till antalet medlemmar. Medlemskader i organisationerna blev nu också viktig i denna funktion – för att beräkna bidrag och stöd från den offentliga sektorn.

Folkrörelsen blir urtypen för hur en idéburen organisation bör se ut och fungera, och medlemmen civilsamhällets nyckelperson. Jag vill dock nyansera bilden och påstå att våra folkrörelser först och främst bör förstås som *hybrider*. De lånar inslag och attribut från de sociala rörelser ur vilka de springer. Men även från den framväxande välfärdsstat som dessa nya organisationer lutar sig tungt mot under sina första stapplande år och sedan kommer att bli alltmer beroende av ju längre seklet fortskrider. Statsvetare har beskrivit detta som ett slags korporativa arrangemang där rörelserna och deras värderingar och människor undan för undan vävs samman med den expanderande offentliga sektorns administration och resurser. Fokus ligger på hur statsapparaten påverkas genom rörelserna och deras intressen integreras i den offentliga sektorns dagordningar. Men processen går också åt andra hållet. De alltmer institutionaliserade folkrörelserna lånar under perioden in språkbruk och tankemodeller från den offentliga administrationen och staten. Förvaltningens reglering och normer flyter in i

organisationerna via deras medverkan i statliga utredningar och kommittéer men också genom de olika bidragssystemen. Och så vidare.

Jag föreslår därför att vi analytiskt bör förstå våra folkrörelser som en organisatorisk hybrid som lite tillspetsat kan beskrivas med metaforen »hälften rörelse, hälften stat«. Jag gör här alltså skillnad på de ursprungliga sociala rörelserna och de senare – och »tamare« – svenska folkrörelserna och deras organisationer som institutionaliseras, bland annat som en del av välfärdsstatsbygget. Detta är idag historia och mitt avstamp för denna text där jag spårar den idag främsta utmanaren till den svenska folkrörelsen – *the social enterprise*.

**»Jag vill dock nyansera bilden
och påstå att våra folkrörelser
först och främst bör förstås
som hybrider.«**

MEDLEMMARNAS RÖST OCH DERAS FRIA TID. Svenska idéburna organisationer var under 1900-talet i huvudsak antingen av det röstbärande slaget, exempelvis inom den historiskt starka arbetar-

rörelsen eller de inflytelserika organisationerna inom nykterhetsrörelse och frikyrka. Vi märker dem i miljöförhållanden och kvinnorörelsen, vars inflytande under 1900-talets senare decennier väl kan mäta sig med de klassiska folkrörelserna. Eller så har de organiserat befolkningens kultur och fritid, som inom den omfattande idrottsrörelsen eller det rika svenska körlivet. Det gäller även Svenska kyrkan som i sin verksamhetsprofil under 1900-talet mer kan beskrivas som en »prat-kyrka« än en »gör-kyrka« – en marginell aktör i konkret produktion av traditionell välfärd som vård, skola och omsorg.

Med få undantag (som folkbildning eller rehabilitering och vård av missbrukare) var verksamhet inom vård, skola och omsorg fram till slutet av 1900-talet en i det närmaste exklusiv angelägenhet för den offentliga sektorns organisationer. En stor del av den begränsade välfärdsproduktion som under 1900-talet ändå förekommer i civilsamhället bedrevs dessutom inte av folkrörelserna utan produceras av

»Till och med organisationernas räkenskaper kläs, genom nya regler och ny lagstiftning, i samma språk som företagens.«

 aktörer ur tidigare organisationsvågor. Det handlar om diakonisällskapen och våra stadsmissioner, välgörenhetsinrättningar och filantropiska stiftelser, ofta sprungna ur 1800-talets associationsväsende och inte sällan med någon form av religiösa förtecken.

FRÅN SOCIALA RÖRELSE TILL VÄLGÖRENHET OCH FILANTROPI. I slutet av 1900-talet, och mer så under det första decenniet in på det nya seklet, träder andra typer av aktörer ur det civila samhället fram. Med nya sätt att formulera relationen mellan individen och organisationen och annorlunda former för organiseringen av verksamheten utmanar dessa aktörer den tidigare folkrörelsemodellen. Om medlemskapet var 1900-talets sätt att ordna relationen mellan individ och organisation i civilsamhället så tycks den nygamla konstruktionen »den frivillige« bli ett alltmer populärt sätt att organisera relationen. I många fall har olika begrepp med prefixet frivillig börjat användas parallellt med medlemsbegreppet i organisationerna. I vissa fall verkar det till och med ha ersatt den klassiska föreställningen om »den aktive medlemmen« för att benämna den ideella arbetsinsatsen från de individer som engagerar sig.

Detta sker parallellt med ett växande intresse för gåvor, donationer och olika typer av insamlingar och välgörenhetsgalor. Det verkar som om »de frivilliga« – denna nya kategori av »medborgare« i det civila samhället – bereder väg för en välgörenhet som kanske inte direkt ersätter men åtminstone utmanar den tidigare så stabila förankringen i de sociala rörelserna och deras språkbruk. Det är inte så att dessa fenomen och

tendenser är helt främmande för det svenska civilsamhället. Men under större delen av 1900-talet har de i stort sett trängts undan och marginaliserats av den rörelseretorik och praktik som dominerade förra århundradet. Vi ser på många håll ett nytt *charity speak* växa fram i det svenska civilsamhället under 1990-talet; ett nygammalt språk som på många sätt utmanar det tidigare talet om »rörelser«.

FRÅN NATIONALSTAT TILL NÄRINGS LIV. I andra arbeten har beskrivits en annan utveckling – *en rörelse från röst till service* – som innebär att den röstprägel som tidigare dominerade organisationslivet inte längre är lika entydig. Allt fler ideella och idéburna organisationer bedriver idag verksamhet inom vård, skola och omsorg inom vad som tidigare betraktades som välfärdsstatens domän. I takt med att offentlig sektors verksamhet öppnas upp för konkurrens och marknadstänkande har också idéburna aktörer kommit att expandera inom dessa områden. Ironiskt i sammanhanget är att staten som samtalspartner och inspiration för organisationerna – i takt med att stat och kommuner lär sig tala *New Public Management* – tycks ersättas av näringslivets företag som förebild och marknadens språk som tankeram för organisering, styrning och kommunikation. Många av organisationerna strävar nu efter att bättra »marknadsföra« sina verksamheter, att öka »medlemsnyttan« eller att »stärka varumärket«. »Kvalitetsarbete« (à la *Total Quality Management*) och »balanserade styrkort« (*balanced scorecards*) förekommer också i många av organisationerna.

Förändringen understöds av utbildningar för

»Hedersutnämningen för den person som idag engagerar sig i någon form av ideell verksamhet är att bli kallad 'social entreprenör'.«

»affärsmannaskap« och ett behov hos många anställda att känna sig »professionella« men också av en alltmer utbredda praxis inom den offentliga sektorn av upphandlingar och kontrakt för att beskriva och organisera relationen till den ideella sektorn. Till och med organisationernas räkenskaper kläs, genom nya regler och ny lagstiftning, i samma språk som företagens när dessa för bok över sina intäkter och kostnader. På ett liknande sätt som jag nyss etiketterade det nya välgörenhetspratet i den ideella sektorn som ett *charity speak* kan vi beskriva detta som ett framväxande *business talk* (och medföljande tänkande) i det svenska civilsamhället.

»HÄLFTEN VÄLGÖRENHET, HÄLFTEN FÖRETAG«. Folkrörelsen (i varianten »hälften rörelse, hälften stat«) är på intet sätt utrotningshotade, men den tidigare närmast totala dominansen är nog historia. Vi ser nya eller åtminstone annorlunda sätt växa fram för hur människor väljer att engagera sig. Dessa initiativ påverkar förstås utrymmet och möjligheterna för 1900-talets folkrörelser. Man försöker i dessa organisationer hitta nya sätt för att engagera de många människor som i ökande utsträckning vänder ryggen åt det medlemskap som attraherade deras mor- och farföräldrar. Vi ser nu möjligen framväxten av en ny generation »sociala företag« som ägnar sig åt välfärdsproduktion, till exempel inom barnomsorg och skola. Ibland dyker de upp inom ramen för de tidigare folkrörelserna och inte sällan ser vi grupper av frustrerade individer som har upplevt folkrörelseformatet som för stelt bakom dessa initiativ. Dessa söker sig nu fram längs nya vägar för att kanalisera sitt och andras en-

gagemang. I sitt sökande efter andra lösningar för att konceptuellt klä engagemanget ser vi också en expansion av det begreppsliga ramverket genom att man parallellt lutar sig mot såväl *charity speak* som *business talk* för att beskriva och driva verksamheterna. I en intressant sammanflätning av dessa båda strömningar ser helt nya begrepp och praktiker dagens ljus. Ett talande exempel är det framväxande pratet om »insamlingsmarknader« där första halvan av ordet tydligt hämtas från välgörenhetstraditionen och andra halvan ur näringslivets språk.

Hedersutnämningen för den person som idag engagerar sig i någon form av ideell verksamhet är att bli kallad »social entreprenör«. Den mjukare bestämningen »social« i kombination med någon form av hårdare begrepp som lånas in från affärs- och näringslivet – *social ekonomi*, *socialt företag* eller *sociala entreprenörer* – verkar för tillfället vara ett konceptuellt framgångsrecept för att förnya verksamheter i det civila samhället. Eller åtminstone för att säkra inflödet av nya resurser. I en spekulatioon om vart det svenska civilsamhällets organisationer kan vara på väg i framtiden – efter 1900-talets »hälften rörelse, hälften stat« – skulle vi med stöd i den utveckling som skisserats ovan kunna formulera alternativet som »hälften välgörenhet, hälften företag«. I det nya paradigmet står då det »sociala företaget« i centrum på samma sätt som den domesticerade folkrörelsen stod i centrum av folkrörelsetraditionen från 1900-talet. ✱

FILIP WIJKSTRÖM är docent vid Handelshögskolan i Stockholm och redaktör för forskarantologin »Vad står på spel?« (2012).